

การพัฒนาเทคนิคการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืชสมุนไพรที่เหมาะสมสำหรับการเรียนการสอน

นางณิชาพล บัวทองและคณะ¹ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ - ชุมพร

หลักการและเหตุผล

การพัฒนาด้านความมั่นคงของชาติ ซึ่งมีความจำเป็นต้องพัฒนาทุกๆ ด้าน อาทิ ด้านการศึกษา ด้านเทคโนโลยี ด้านการเกษตร แต่ทั้งนี้รากฐานการพัฒนาที่สำคัญคือการพัฒนาการศึกษาก่อนอันดับแรก ซึ่งทุกความสำเร็จย่อมเริ่มต้นมาจากการศึกษาที่เข้มแข็ง ประเทศไทยมีพืชนานาชนิด โดยเฉพาะพืชสมุนไพรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและจากการเพาะปลูก ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา กระแสความนิยมสมุนไพร และการดูแลสุขภาพได้ปรากฏชัดเจนมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ได้แก่ มีการผลิตและใช้ยาจากสมุนไพรในโรงพยาบาลของรัฐและเอกชน การนำการแพทย์แผนไทยเข้าไปเป็นทางเลือกของการรักษาแก่ผู้ป่วยในโรงพยาบาลหลายแห่ง ส่งเสริมการใช้ยาสมุนไพร และพยายามส่งออกสินค้าสมุนไพรเพื่อนำรายได้เข้าประเทศ มีมูลค่าตลาดสูงถึง 30,000 ล้านบาท โดยมีอัตราการขยายตัวสูงถึงร้อยละ 20 - 25 จากการคาดการณ์ของบริษัทศูนย์วิจัยกสิกรไทย จำกัด ในปี 2543 มูลค่าการตลาดของผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรจะพุ่งขึ้นสูงกว่า 39,000 ล้านบาท มีอัตราการขยายตัวของตลาดสูงถึงร้อยละ 30 ต่อเนื่องจากปีที่ผ่านมา นอกจากนี้พบว่ามูลค่า การบริโภคผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นโดยเฉพาะในต่างประเทศ เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา ปี 2540 มีมูลค่าการบริโภค ถึง 800,000 ล้านบาท หรือในทวีปยุโรป ในปี 2538 มีมูลค่าการบริโภคถึง 250,000 ล้านบาท (กรมส่งเสริมการส่งออก, 2542)

สำหรับประเทศไทยพบว่ามีศักยภาพเพียงพอที่จะผลิตเป็นการค้าสำหรับใช้ในประเทศเพื่อลดการนำเข้ายาแผนปัจจุบันจากต่างประเทศ โดยประเทศไทยมีการนำเข้าวัตถุดิบที่เป็นตัวยาค่าสำคัญและยาสำเร็จรูปมูลค่า 25,784 ล้านบาท (กรมส่งเสริมการส่งออก, 2542) ตลอดจนผลิตเพื่อส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศ

ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีการส่งเสริมสถาบันการเรียนการสอนให้มีการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืช และพืชสมุนไพรอย่างครบวงจร เพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ เพราะสมุนไพรไทยนี้มีค่ามาก พระเจ้าอยู่หัว ทรงฝาก ให้รักษา แต่ปู่ย่า ตายาย ใช้กันมา ควรลูกหลาน รู้รักษา ใช้สืบไป เป็นเอกลักษณ์ ของชาติ ควรศึกษา วิจัยยา ประยุกต์ใช้ ให้เหมาะสมมี รั ประโยชน์ รู้คุณโทษ สมุนไพร เพื่อคนไทย อยู่รอด ตลอดกาล ตามวัตถุประสงค์ของโครงการ และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ยั่งยืน

วัตถุประสงค์ - สร้างรากฐานและพัฒนาเทคนิคการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืชสมุนไพรที่เหมาะสมสำหรับการเรียนการสอน เพื่อการขยายพันธุ์พืชในเวลาทีรวดเร็วให้กับความต้องการของชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

สรุปผลการดำเนินการ

- ดำเนินการจัดกิจกรรมโครงการ โดยฝึกอบรมนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาและประถมศึกษาในพื้นที่อำเภอละแม จังหวัดชุมพร และพื้นที่อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวน 5 โรงเรียน ประกอบด้วย

1. โรงเรียนบ้านควนสูง อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี	จำนวน 40 คน
2. โรงเรียนชุมชนบ้านเขาหลวง อำเภอละแม จังหวัดชุมพร	จำนวน 51 คน
3. โรงเรียนบ้านดอนแค อำเภอละแม จังหวัดชุมพร	จำนวน 47 คน
4. โรงเรียนท่าชนะ อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี	จำนวน 49 คน
5. โรงเรียนละแมวิทยา อำเภอละแม จังหวัดชุมพร	จำนวน 50 คน

รวมทั้งสิ้นเป็นจำนวน 237 คน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

อาจารย์ คุณครู นักศึกษา นักเรียนและผู้ที่มีสนใจมีความรู้ และสามารถนำมาปรับใช้เป็นแนวทางในการเรียนการสอนหรือเป็นอาชีพเสริมในการดำรงชีวิตแบบพอเพียง และยั่งยืน

เทคนิคการเลี้ยงเนื้อเยื่อพืช

- เตรียมอาหารสำหรับเลี้ยงเนื้อเยื่อพืช
- ฟอกฆ่าเชื้อเนื้อเยื่อพืช
- นำชิ้นส่วนเนื้อเยื่อพืชลงขวด
- นำขวดเนื้อเยื่อพืชไปเลี้ยง
- ย้ายเอาพืชออกจากขวดปลูกลงดิน

การเตรียมอาหารสำหรับเลี้ยงเนื้อเยื่อพืช

อาหารที่ใช้เลี้ยงเนื้อเยื่อต้องสะอาดและมีแร่ธาตุอาหารครบตรงตามที่พืชชนิดนั้นต้องการและเหมาะสมอาหารสูตร MS เป็นสูตรอาหารที่มีผู้ใช้กันมาก และพบว่าในสารอาหารทั้งธาตุอนินทรีย์ หลัก เช่น ไนโตรเจน ฟอสฟอรัสและ โพแทสเซียม (NPK) และธาตุอาหารรองอื่น ๆ รวมทั้งสารประกอบ ของกรดอะมิโน วิตามิน ฮอร์โมน และน้ำตาลต้องอยู่ในสภาพปลอดเชื้อ

วิธีการฟอกฆ่าเชื้อชิ้นส่วนของพืชที่จะนำมาเลี้ยงมีขั้นตอนดังนี้

- ควรเลือกชิ้นส่วนของพืชที่จะนำมาเลี้ยงให้ปราศจากโรคและเป็นส่วนที่ยังอ่อนอยู่ตายอดและข้อเป็นอวัยวะที่ดีที่สุด เช่น ใบ ดอก ราก ก็ใช้ได้ ที่สำคัญจะต้องไม่แก่หรืออ่อนเกินไป
- ตัดเฉพาะชิ้นส่วนที่ต้องการนำมาล้างให้สะอาดด้วยน้ำยาล้างจาน
- แช่ในเอทิลแอลกอฮอล์ 70 เปอร์เซ็นต์เป็นเวลา 1-2 นาที
- ฟอกด้วยน้ำยา คลอโรกซ์ 10 เปอร์เซ็นต์เป็นเวลา 10 นาที
- ฟอกต่อด้วยน้ำยา คลอโรกซ์ 5 เปอร์เซ็นต์เป็นเวลา 10 นาที
- นำไปล้างด้วยน้ำที่นิ่งฆ่าเชื้อแล้วประมาณ 3 ครั้ง นำเข้าตู้ปลอดเชื้อ หรือตู้ถ่ายเนื้อเยื่อเพื่อเตรียมตัดชิ้นส่วนเนื้อเยื่อพืชลงในอาหารเลี้ยงเนื้อเยื่อพืชต่อไป

การเตรียมน้ำยาฟอกฆ่าเชื้อจุลินทรีย์ในเนื้อเยื่อพืช

น้ำยาฟอกฆ่าเชือนี้จะทำการฆ่าเชื้อจุลินทรีย์ได้เฉพาะที่ติดอยู่ที่ผิวเท่านั้นเรียกว่าทำ Surface Sterilization ส่วนเชื้อจุลินทรีย์ที่อยู่ภายในเนื้อเยื่อพืช ทำให้เกิดโรคพืชนั้นยากแก่การฟอกฆ่าเชื้อ

- เอทิลแอลกอฮอล์ 70 เปอร์เซ็นต์ เตรียมได้จากการใช้เอทิลแอลกอฮอล์ 95 เปอร์เซ็นต์ จำนวน 70 มิลลิลิตร เติมน้ำ 25 มิลลิลิตร
- คลอโรกซ์ 10 เปอร์เซ็นต์ ได้จากการใช้น้ำ 90 ML นึ่งในหม้อนึ่งอัดไอน้ำฆ่าเชื้อจุลินทรีย์ไว้ก่อนแล้ว เมื่อจะใช้ก็เติมคลอโรกซ์ 10 มิลลิลิตร และสารลดแรงตึงผิว (Wetting Agent) เช่น Tween-20/ชั้นไลท์ 1-2 หยด
- คลอโรกซ์ 5 เปอร์เซ็นต์ ได้จากการใช้น้ำ 95 มิลลิลิตร นึ่งในหม้อนึ่งอัดไอน้ำฆ่าเชื้อจุลินทรีย์ไว้ก่อนแล้วเมื่อจะใช้ก็เติมคลอโรกซ์ 5 มิลลิลิตรและสารลดแรงตึงผิว 1-2 หยด น้ำ 100 ML. นึ่งฆ่าเชื้อไว้สำหรับล้างเอาคลอโรกซ์ออกจากชิ้นส่วนพืชก่อนนำไปเลี้ยงบนอาหาร

การเลือกขึ้นส่วนของพืชมาเพาะเลี้ยง

- ขนาดของชิ้นส่วนพืช เนื้อเยื่อพืชที่มีขนาดใหญ่จะมีการปนเปื้อนจากจุลินทรีย์ต่าง ๆ ได้ง่ายขณะที่เนื้อเยื่อขนาดเล็กมีโอกาสหลีกเลี่ยงการปนเปื้อนได้มากขึ้น อย่างไรก็ตามขนาดของเนื้อเยื่อที่มีขนาดเล็กเกินไป อาจโตช้าและไม่ตอบสนองต่อการเพาะเลี้ยงเท่ากับเนื้อเยื่อที่มีขนาดใหญ่ในทางปฏิบัตินิยมเลี้ยงเนื้อเยื่อที่มีขนาดเล็กหลาย ๆ ชิ้น รวมกันในขวดเดียวกันเพื่อกระตุ้นให้มีการตอบสนองต่อการเพาะเลี้ยงมากขึ้น โดยเฉพาะการเพาะเลี้ยงชิ้นส่วนพืชเพื่อชักนำให้เกิดแคลลัส ซึ่งจะโตเร็วกว่าการเลี้ยงชิ้นส่วนพืชเพียงชิ้นเดียว แต่อาจต้องย้ายเปลี่ยนอาหารบ่อยบ่อยครั้งขึ้น ซึ่งเป็น การสิ้นเปลืองทั้งเวลา แรงงาน และค่าใช้จ่ายรวมทั้งมีความเสี่ยงต่อการปนเปื้อนจากเชื้อจุลินทรีย์ที่มากขึ้นด้วย

- ชนิดของชิ้นส่วนของพืช ทุกส่วนของพืชประกอบด้วยเซลล์ที่ยังมีชีวิตอยู่สามารถนำมาทำการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อได้ แต่ความสามารถในการเจริญเติบโตนั้นอาจแตกต่างกันไป เนื่องจากเซลล์แต่ละชนิดมีความตื่นตัว (active) ไม่เท่ากัน เนื้อเยื่อพืชที่มีเซลล์ตื่นตัวมากที่สุดคือเนื้อเยื่อเจริญ (Meristem) ซึ่งพบได้ในส่วนต่าง ๆ ดังนี้

1. ส่วนปลายยอด (shoot apex) เป็นบริเวณที่เซลล์มีการแบ่งตัวมากที่สุดส่วนนี้

นับจากปลายยอดสุดลงมาไม่เกิน 5 มิลลิเมตร

2. ส่วนปลายราก (root apex) ถัดจากส่วนของหมากรากก็จะมีส่วนที่ ประกอบด้วย เนื้อเยื่อเจริญคล้ายกับส่วนของปลายยอด

3. เนื้อเยื่อเจริญในท่อลำเลียง (Vascular cambium) เป็นเนื้อเยื่อเจริญที่พบในส่วนของลำต้นและราก ซึ่งอยู่ระหว่างกลุ่มของท่ออาหารและท่อน้ำ

4. เนื้อเยื่อเจริญที่อยู่ระหว่างปล้อง (intercalary meristem) ซึ่งจะพบในพืชพวกใบเลี้ยงเดี่ยว ทำหน้าที่ในการเพิ่มความยาวของปล้อง

5. เนื้อเยื่อส่วนอื่น ๆ ที่สามารถนำมาทำการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อได้แก่

- ส่วนของเปลือกชั้นใน (Inner bark) ซึ่งส่วนนี้ประกอบด้วยเนื้อเยื่อชั้น Phloem และ Cortex

- ส่วนไส้ (Pith) เป็นส่วนในใจกลางสุดของลำต้นประกอบด้วยเซลล์พวก Parenchyma

- ใบ (Leaf) ในส่วนของใบมีเซลล์ของแผ่นใบที่เรียกว่า Palisade Parenchyma และ Spongy

Parenchyma อยู่จำนวนมากซึ่งนิยมใช้สำหรับแยกโพรโทพลาสต์

- ดอก (Flower) ส่วนของดอกส่วนใหญ่ประกอบด้วยเซลล์พวก

Parenchyma ยกเว้นใน ส่วนของก้านดอก (Peduncle) และฐานรองดอก (Receptacle) ซึ่งอาจมีเนื้อเยื่อเจริญอยู่ด้วยยกตัวอย่างในฐานรองดอกของเยอบีร่าและเบญจมาศที่สามารถชักนำให้เกิดต้นได้ดี

- ผล (Fruit) เนื้อเยื่อของผลส่วนใหญ่มักจะประกอบด้วยเซลล์พวก

Parenchyma โดยเฉพาะอย่างยิ่งในผลสด (Fleshy fruit) ชนิดที่ผลมีเปลือกหุ้มผลนึ่งทั้งผลมักมีเมล็ด

มากมาย (Berry) เช่น กลิ้ว มะละกอ ละครุด ส่วนผลมีผนังชั้นนอกแก่ ผนังนี้จะแข็งและเหนียวแน่นภายในผลนึ่งทั้งผล (Pepo) เช่น พืชตระกูลแตง และผลที่มีเปลือกหนาคล้ายหนังและมีต่อมน้ำมัน จำนวนมากข้างในผล แยกเป็นส่วน ๆ

ชัดเจน (Hesperidium) เช่น พืชตระกูลส้ม

- เมล็ด (seed) ในส่วนของเมล็ดประกอบด้วย ััพภะ (Embryo) ใบเลี้ยง (Cotyledon) และ

Endosperm ทั้งสามส่วนนี้ให้ความสำเร็จสูงในการเพาะเลี้ยง

¹นางฉนิชาพล บัวทอง, อาจารย์นาคาติ อาร์ ใจเย็น, น.ส.สายทอง สุจริยพงศ์พร, ผศ.ดร.กมลวรรณ ศุภวิญญู, ผศ.ยุทธนา สว่างอารมย์

ภาพกิจกรรมจากโรงเรียนต่างๆ

“โครงการให้คำปรึกษาข้อมูลเทคโนโลยีและประชาสัมพันธ์คลินิกเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยแม่โจ้ - ชุมพร
ประจำปีงบประมาณ 2564”